

Iz tega okvira je izšel intelektualni nemir Pavla Stranja. Že zelo zgodaj je opozoril nase in se kasneje neposredno uveljavil ne samo v slovenskem in italijanskem prostoru, temveč tudi v evropskem. Že zelo zgodaj je opozoril na svoje globoko poznavanje problematike in najavil delo o manjšinski tematiki, ki mu je dala mnogo zadoščenj. Uveljavil se je kot eden najboljših poznavalcev in izvedencev za ta vprašanja v Evropi.

Tak uspeh je lahko Pavel Stranj dosegel z neutrudnim delom skozi dolgo vrsto let. Prva njegova javna objava se pojavi na straneh Primorskega dnevnika v Trstu v letu 1961. Že kot dijak je znal opozoriti nase tudi skozi razne prispevke v dijaškem listu *Literarne vaje*, večkrat pod psevdonimom Rok. Širšo javnost je opozoril s tehtnimi reportažami s poti, ki jih je v zadnjih letnikih liceja opravil po Evropi in Palestini. Posebno zaznavna je bila njegova izkušnja prav v Palestini, kjer je tudi živel in delal v *kibucu*. V naslednjih letih je postal pravi specialist za palestinsko-izraelsko vprašanje oziroma za Srednji vzhod, če lahko uporabim angleško terminologijo. To njegovo podrobno spoznavanje problematike je rodilo nešteto člankov in predavanj. V zamisli je bila tudi knjiga o omenjeni temi.

Pavel Stranj je bil publicist v pravem pomenu besede, saj je res plodno urejeval in pisal. Spomniti velja, da je bil med pobudniki dvojezične revije *Ponterosso - Rusimost*, ki je izhajala v letih 1979-1980. V letih 1980-1985 je objavil 150 člankov v rubriki *Žarišča napetosti*, ki je izhajala na straneh Primorskega dnevnika. V letu 1988 je na straneh istega dnevnika izšel cikel *Manjšinski mozaik*, ki je bil namenjen manjšinam v Evropi. Od leta 1968 dalje je bil pisec zgodovinskih člankov v vsakoletnem almanahu Jadranski koledar. Od leta 1979 dalje je spremljal vsako leto življenje slovenskih šol v Italiji v razpravah z naslovom *Slovensko šolstvo v Italiji*. Prav tako je bila zaznavna njegova prisotnost na valovih Radia Trst A v sklopu italijanske državne mreže RAI. Sodeloval je v nešteti radijskih in televizijskih oddajah kot urednik in strokovnjak.

V svojih raziskavah je poglobljajal predvsem šolsko, prostorsko, demografsko in zgodovinsko problematiko. Njegovo široko znanje pa je slonelo tudi na izredno bogati kulturni podlagi. Že njegova diplomatska naloga je nakazovala smer, v katero je kasneje vložil mnogo truda. Naloga *Osnovne šole s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem 1945-1980* je bila večletni program njegovega raziskovalnega dela, saj je prav v šoli evidentiral enega izmed pokazateljev zdravja oziroma nelagodja narodne skupnosti. Njegovo življenjsko delo pa je ponazarjeno v knjigi *La Comunità sommersa. Sloveni in Italia dalla A alla Z*. Omenjeno delo, ki je do sedaj izšlo v dveh italijanskih in eni angleški izdaji, je temeljni poizkus kako v knjižni obliki prikazati slovensko narodno skupnost v Furlaniji-Juljski krajini od Kanalske doline, preko Rezije in Benečije, do Coriške in Tržaške pokrajine. Knjiga je celovit prikaz skupnosti, ki na tem

prostoru dinamično živi.

Stranjevo raziskovalno pot bi nedvomno zaokrožil doktorat na univerzi v Ljubljani. Delo je bilo v bistvu dokončano, saj je bila doktorska disertacija že oddana. Kruta usoda mu je preprečila ta cilj.

Med Slovenci v Italiji se pravi intelektualec in raziskovalec obenem nujno uveljavi tudi v širšem družbenem merilu. Temu pravilu se ni izognil niti Pavel Stranj, ki je svojo vsestransko vlogo odigral tudi na tem področju. Predolgo bi bilo naštevanje vsega, zato se bom omejil le na nekatere poteze, ki dajejo dodatne dimenzije liku Pavla Stranja. Vidna je bila njegova vloga v celi vrsti odborov znotraj Slovenske kulturno-gospodarske zveze, krovne organizacije Slovencev v Italiji, v Slovenskem deželinem zavodu za poklicno izobraževanje (predsednik v letih 1979-1981), v vodstvu Dijaške matice, pri Skladu Sergija Tončiča, pri založniškem svetu Založništva tržaškega tiska, v Skupini 85 - Gruppo 85 (združenje za slovenske in italijanske kulturnike v Trstu), v Društvu mladih raziskovalcev iz Trsta in Gorice (med ustanovitelji). Izven krogov slovenske narodne skupnosti v Italiji velja poudariti njegovo članstvo pri Zgodovinskem društvu Slovenije in pri Slovenski matici.

Milan Pahor

In memoriam - Bogo Grafenauer.

Naslednje leto, to je 16. 3. 1996, bi akademik, profesor, doktor Bogo Grafenauer praznoval svojo osemdesetletnico. Kot obstaja v zgodovini nekega naroda rdeča nit pomembnih dogodkov, ki označujejo njegovo pot z izrednimi dogodki, tako velja tudi za ljudi. Nekateri posamezniki so mejniki nacionalnega razvoja naroda pri njegovem zorenju in uveljavljanju v nelahki in neelementarni evropski zgodovini.

To ugotovitev lahko opravičim predvsem z impozantnim pedagoškim delom profesorja Grafenauerja, ki je v večdesetletnem univerzitetnem oplojevanju desetih in stotin slovenskih študentov zgodovine iz vseh koncev domovine in zamejstva, zbudil v njih veliko zanimanje za slovensko nacionalno zgodovino, ki so ga nato že kot profesorji lahko ponesli med študirajočo mladino. Nedvomno je profesor Bogo Grafenauer s Franom Zwitterjem, Ferdom Gestrinom, Milkom Kosom, Vasilijem Melikom, Jankom Pleterskim, Metodom Mikuzem in drugimi uglednimi slovenskimi zgodovinarji sestavljaj tisto izredno skupino strokovnjakov, katerim bi si skoraj upali dati naziv ljubljanska zgodovinska šola.

Bogo Grafenauer je bil tista organska povezava med starejšo in mlajšo generacijo zgodovinarjev, ki je daleč

v svet ponesla renome slovenskega zgodovinarja zaradi metodologije preučevanja zgodovine nekega "nezgodovinskega" naroda, zaradi rigoroznosti izbranih poti in resnosti pristopa k temam, ki so jih hoteli zapolniti drugi, da bi z brisanjem našega zgodovinskega spomina uveljavili svoje zgodovinarje, torej svojo resnico in svojo oblast ter svoj jezik in kulturo.

Tem težnjam se je znael akademik Bogo Grafenauer vedno upreti z evidentiranjem najpomembnejših vprašanj našega zgodovinarja. Kot izraziti medievalist, kar je bilo eno najpomembnejših Grafenauerjevih delovnih področij, se je lotil mnogih še nerešenih vprašanj starejše slovenske a tudi balkanske zgodovine. Privlačila so ga vprašanja naselitve prednikov Slovencev in južnih Slovanov na ozemlje Vzhodnih Alp in tudi na Balkan, zanimali so ga odnosi teh skupnosti z Obri in drugimi sosedi, ključni so bili zanj problemi Karantanije in ustoličevanja koroških vojvod ter vprašanja Spodnje Panonje in kneza Koclja. Ta bogata srednjeveška preteklost, ki je tesno povezana z avtogenezno slovenskega naroda na dosti širšem geografskem področju, kot sta danes začrtani tako slovenska etnična kot naša državna meja, so bila v centru pozornosti Boga Grafenauerja dolgo vrsto let in so še dandanes nepresežena. Ob ponovnih poskusih destabilizacije, ki jih naša zahodna sosedja izvajajo od osamosvojitve slovenske države naprej tudi na področju zgodovinarja, se zdi, kot da bi se zgodovina naselitve Slovanov v Vzhodne Alpe zgodila takorekoč včeraj. Grafenauerjevo uvodno predavanje na 23. zborniku slovenskih zgodovinarjev leta 1986 v Tolminu, objavljeno v Zgodovinskem časopisu leta 1987, v katerem razmišlja o ločilni in povezovalni vlogi slovensko-romanske meje, kot se je izoblikovala v 14. stoletjih sožitja obeh skupin na prostoru od zgornjesavske doline do Istre, je temeljni kamen vsake zgodovinske diskusije na to temo. K tem vprašanjem so se slovenski zgodovinarji vedno vračali z velikim spoštovanjem do avtorjevega znanja na tem področju. Grafenauerjeve teze so marsikdaj morali sprejeti tudi tuji antagonisti za zelenimi mizami diplomacije, ki je zgodovino nujno potrebovala za afirmacijo nacionalnih in državnih interesov. Čeprav je bil akademik Bogo Grafenauer z vsem svojim znanjem vezan na vprašanja Koroške in tamkajšnjih nacionalnih zgod in nezgod, so njegove raz-

prave o zahodni slovenski etnični meji največji možni domet našega zgodovinarja.

Drugo veliko področje dela Boga Grafenauerja je bilo področje kmečkih puntov na Slovenskem. Ta pomembna stran slovenske zgodovine, ki je bila pred njim povsem zanemarjena, je z njegovimi pristopi in obravnavami umestila te pomembne dogodke, ki so nas enačili s splošno evropsko zgodovino tistega časa, v naš zgodovinski spomin. V povezavi s temi raziskavami so rasli Grafenauerjevi pogledi na kompleksne zgodovinske procese znotraj slovenskega naroda in tudi na področja agrarne zgodovine ter širše sinteze celotne slovenske preteklosti, ki so izhajale kot zgodovine slovenskega naroda v desetletjih po drugi svetovni vojni in katere smo vsi prebirali in občudovali.

Tretje veliko Grafenauerjevo raziskovalno področje je bila Koroška. Na to deželo so avtorja vezale globoke korenine njegovega rodu ter usoda koroških Slovencev, katerim je posvetil nekaj izrednih razprav. Vse to izjemno in izredno plodno znanstveno življenje se ne pove vsega o njegovi izredni enciklopedični erudiciji, ki jo je izražal predvsem v obsežnih monografijah ter v velikih sintezah slovenske zgodovine na katero je ostal navezan tudi po odličnih ekskurzijah v teorijo stroke same. Večstranskost svojega talenta je dokazoval tudi v političnem angažiranju v predvojnem času ter v sodelovanju v boju za meje po drugi svetovni vojni.

Za nas, ki smo imeli to izredno življenjsko srečo, da smo lahko poslušali Grafenauerjeva predavanja, lahko rečemo, da je bil izredni predavatelj, ki ga je k stroki vedno vodila stroga racionalnost in spoštovanje osnov zgodovinske stroke, ki ni nikdar zapadel v retoriko nacionalizma in je zgodovinske procese razložil tako, kot so dejansko nastajali. Za njim ostajajo njegova dela, izredno bogata bibliografija in velik opus, ki je spomenik slovenskemu zgodovinarstvu in posredno tudi slovenskemu narodu, kateremu je profesor Bogo Grafenauer daroval vse svoje sposobnosti in ves svoj intelekt. Ostati zvesti njegovemu delu in njegovemu spominu naj bo iziv vsem prihajajočim generacijam slovenskih zgodovinarjev.

Boris M. Gombač